

Проф. д.ик.н. Карим Наама

ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИ ПОГЛЕД КЪМ ЧАСТНАТА СОБСТВЕНОСТ

С проблема частна собственост, поради голямото му значение, се занимават много учени и изследователи. От това зависи определянето на дивидентите от правото на собственост, трансферът им и влиянието на собствеността върху ефективността и пределите на дейността на държавата. Затова са разработени и публикувани редица анализи и изследвания за икономическата същност на правото на собственост.

В тази статия ще се дефинира частната собственост от гледна точка на мислителя Ибн Халдун¹.

1. Смисъл на частната собственост

Възникналото течение в неокласическата школа изисква премахване на държавната собственост върху обществените фирми. Това се приема като едно от решенията за излизане от инфлационната депресия².

Тогав се появява приватизацията в съвременната литература с различни значения и определения.

Някои автори определят приватизацията като ефективно управление и функциониране на обществените предприятия, в зависимост от пазарните механизми, отхвърляне на централизацията и бюрокрацията. Това означава, че приватизацията е управление на предприятията от частния сектор въз основа на мениджърски контракти, но държавата запазва своята собственост

---

¹ **Абу Заид Абд ер-Рахман бен Мохамед бен Халдун ел-Хадрами** е арабски учен и философ. Той е смятан за основоположник на демографията, културната история, историографията, философията на историята и социологията. Смятан е и за един от пионерите на съвременната икономическа наука. Ибн Халдун работи също в областта на астрономията, историята, теологията, правото, математиката. Трудът му „Мукаддима“, известен още като „Пролегомена“ или „Въведение в историята на Ибн Халдун“, се приема за първия завършен трактат върху основите на либералната икономика. Ценен е от учените като предшественик на Макиавели и дори е смятан за по-задълбочен теоретик от него. Ибн Халдун е извор на идеи за френските физиократи в зората на модерната икономическа наука. Ибн Халдун произхожда от йеменски род, заселил се в Андалусия в хода на арабските завоевания. Няколко столетия неговата фамилия е сред първите в Севиля. Бащата е известен филолог и мистик.

² **Сабх, М.** Приватизация, оцеляване и определение на растежа. Кайро, 1995, с. 13.

върху определени единици, като например хотелите в областта на туризма, здравните заведения и др.

Други автори определят приватизацията като процес на арендуване на държавните предприятия от частния сектор чрез договаряне, но държавата специално запазва собствеността си над тези единици и разделя печалбата с наемателите.

Има и различна гледна точка на други автори: те определят приватизационния процес като разформиране на губещите предприятия и продажба на активите им.

Някои автори пишат, че приватизацията означава правото на частния сектор да участва в съвместните предприятия.

Освен това тя може да означава възможност частният сектор да участва в изпълнението на обществените услуги, като например здравеопазването и образованието и др. Това се осъществява чрез сключване на договори за изпълнение от страна на държавата с частния сектор.

Има и по-широк смисъл на приватизацията. Според определена група автори тя представлява преминаване към частната собственост чрез тотална продажба на държавните предприятия на частния сектор³.

Разбира се, има още много определения на приватизацията. За някои тя е съвкупност от свършени политики, зависещи от пазарните механизми, инициативата на частния сектор и конкуренцията за реализация на целите за развитие и социална справедливост⁴.

Икономистите Уелсон и Калджи (Wilson and Calgi) определят приватизацията като предоставяне на по-голям пазар, характеризиращ се с по-висока степен на умение и конкуренция в областта на икономическата дейност⁵.

Още по-далеч отива със своето определение за приватизацията М. Петлър, когато пише, че приватизацията е процес за прехвърляне на активите и държавните функции на частния сектор⁶.

Според директора на Международния център за икономическо развитие и известен икономист с широк интерес в областта на икономиката и икономическото развитие Николас Ардито (Nikolas Ardito), приватизацията е израз

³ **Али, С.** Образованието и приватизацията, ал-ахрам ал-иктисади (икономически ал-ахрам). Кайро, 1996, кн. 105, с. 16.

⁴ **Афифи, С.** Приватизацията и египетските икономически реформи, център за политическите разработки – ал-ахрам, стратегически бюлетини. Септември 1991, с. 5.

⁵ **Кандил, А.** Частният сектор и обществената политика в АР Египет, център за политическите изследвания. Кайро, 1989, с. 12.

⁶ Impact. Privatization Government services, 1986, p. 21.

на договореност или продажба на услуги и предприятия, които са собственост на държавата, на лица от частния сектор⁷.

Икономическите изследвания, които анализират този процес за разкриване на неговата същност и значение, са многобройни. Изследователят Актан (Aktan)⁸ в своето изследване за приватизацията пише, че тя означава освобождаване от ограниченията, свързани с ефективността на предприятията в държавния сектор и превръщането им в стимули за частния сектор. С други думи приватизацията е промяна на отношение между правителството и частния сектор.

Широко е използвано определението на приватизацията, че тя представлява продажба на активи (Assets) или акции, собственост на държавните предприятия, на частни лица. Тази продажба може да бъде частична или цялостна. Това е недостатъчно и несъвършено определение на приватизацията. Защото съвършеното определение поставя ограничения върху ролята на правителството или част от нейната политика, с цел повишаване ролята на пазарните механизми (Market Forces) или засилване на пазарната икономика.

В изследването си за приватизацията Л. Рид (Lawrence W. Read)⁹ обяснява, че разпространеното и широко понятие на приватизацията е прехвърляне на активите или услугите от подкрепения данъчно и политически държавен сектор на частния. Характерни черти за частния сектор са конкурентните пазари, предприемачеството и частните инициативи. Международните интервенции чрез бързия трансфер и комуникациите превръщат света в малко село и всяко общество не може да е конкурентоспособно без освобождаване от високата стойност и тежест на държавния сектор, които крият страхове и рискове. Затова приватизацията е алтернативата, която поражда конкуренция, стимули и приемане на отговорност. В частния сектор решенията се вземат гъвкаво и без колебание, за разлика от държавния сектор, където преобладават различни видове бюрократични действия и механизми.

Според нас приватизацията не е философия, а политика, чрез която се извършва трансферът на държавната собственост към частния сектор в рамките на определен период от време съгласно условията и изискванията, свързани с националната икономика. Тя е една от основните съставки на съвременната система на пазарна икономика.

---

⁷ Ханке, С. Трансфер на държавната собственост към частния сектор и икономическото развитие. превод от английски на арабски език, първо издание. Кайро: ИК „Ал-шурук“, 1990, с. 9.

⁸ **Coskun can Aktan.** An Introduction to the theory of privatization, Dokuz Eylul university. Turkey. the journal of political and economic Audis. Volume twenty 20 November 2 summer 1995.

⁹ **Lawrence, W. Read.** The Privatization Revolution. www.maosinar.org/seeches/tomsk/corporate.htm.

Много важно е да осъзнаем, че приватизацията е не само трансфер на собствеността, а преминаване към качествено управление на предприятията. Общата цел на приватизацията е създаване на икономическа структура, в която предприятията са ефективни, произвеждат висококачествени стоки и услуги на реални цени. Населението и обществото имат полза и интерес от успешна приватизация.

Като изводи от казането дотук можем да определим приватизацията като:

1. Трансфер и контрол на собствеността от държавния сектор на частния, което означава продажба на активите.
2. Прехвърляне на собствеността от държавния сектор на частния.
3. Трансфер на дейностите от държавния сектор към частния.
4. Продажба на активи с държавна собственост на частния сектор.
5. Функционираща нова политика за възстановяване на баланса между държавния и частния сектор.
6. Ново разпределение на труда между държавния и частния сектор.

И можем да констатираме, че приватизацията е икономическа политика, целяща повишаване равнището на икономическия растеж чрез превръщане на държавните предприятия в частни или продажбата им на частния сектор. С тези действия се създава икономическа среда и стимулиране на частния сектор за вземане на пазарни и маркетингови решения далеч от бюрократичните методи. Решенията се вземат в интерес на производството и качеството му в условия на конкуренция и привличане на национални и чуждестранни инвестиции.

Съвременният изследовател Джин Дейвид пише в своя статия, публикувана в „Journal of Political Economy“, че Ибн Халдун, открил огромно количество икономически закони няколко столетия преди тяхното „официално прието на Запад рождение“. Той открил необходимостта от разделение на труда преди Адам Смит, принципа на трудовата стойност (цена) преди Рикардо и ролята на правителството за провеждане на стабилизационна политика преди Кейнс“.

Много е важно да знаем къде се корени идеологията, по която управлява теорията на Ибн Халдун, наричана от него наука за цивилизация на обществото („ал-умран“). Той е световноизвестен като историк, социолог и икономист. Неговия труд „Ал-мукадама – Встъпление“, се счита за първия завършен трактат върху основите на либералната икономика. Научните среди го смятат за предшественик на Макиавели. От Ибн Халдун черпят идеи френските физиократи в зората на модерната икономическа наука. Съществуват основателни съмнения, че Адам Смит е заел от Ибн Халдун основите на своето „Богатство на народите“, като трудовата теория за стойността, тезата за богатството на нацията като натрупан капитал и идеята за относителните цени на стоките. Освен това, ако откритията трябваше задължително да носят името на първоавтора си, то прословутата „крива на Лафер“, крайгълният камък за

модерната „икономика на предлагането“, щеше да е позната като кривата на Ибн Халдун¹⁰. Много преди „икономистите на предлагането“ ислямският мислител и учен през 1377 г., пише „когато данъците на поданиците са ниски, те имат енергия и стремеж да работят. Предприятията растат и се увеличават, защото ниските данъци дават удовлетворение. Щом предприятията растат, данъчните приходи се увеличават. Но ако данъците се увеличат свръх границите на равновесието, резултатът е, че интересът на поданиците изчезва, защото като сравнят разходите и данъците с дохода си и видят малкото печалба, която им остава, те губят надежда. Затова много от тях се отказват от цялата си икономическа и културна дейност. Резултатът е, че общият доход от данъци намалява“. От научното творчество на мислителя разбираме, че той дава точна и ясна формулировка на принципа на частната собственост и ролята на държавата. Икономическата теория тепърва ще преоткрие, например учението на Ибн Халдун за частната собственост и ролята на обществените групи като основа на икономиката, властта и управлението.

2. Халдуновата теория за частната собственост¹¹

Може да се допусне, че когато изследваме генезиса на приватизацията, ще говорим за идеята на възникване на този процес под това наименование и прилагането ѝ през 1979 г. от бившия премиер на Великобритания Маргарет Тачър. Това не е така, ако погледнем развитието на икономическата мисъл от по-ранно време и внимателно разгледаме идеите и опита на мислители икономисти, неикономисти и философи. Техните идеи акцентират върху значението на частния сектор в производството, предприемачеството, специализацията и разделението на труда.

Идеите на Корана между 610 – 632 г. са в унисон с времето на утвърждаващите се феодални отношения. Те отразяват стремежа на арабските страни към централизирана държава. Основател на исляма е търговеца Мохамед, който създава Корана. Думата означава буквално „четене“ или „поучение“.

Според търговеца от Мека Мохамед отношенията между хората би следвало да се основават на следните идеи:

- ✓ Братство, т.е. обединение на всички арабски племена.
- ✓ Съхраняване на неравенството, защото без него ще настъпи „разстройство на земята“.
- ✓ Избавление от „многобожниците“, чрез заграбване на „тяхната земя, жилищата им, богатствата им“.
- ✓ Насърчаване на търговията и ограничаване на лихварството.

---

¹⁰ **Хърсев, Е.** „Сегашна стойност“ – Асабия по Ибн Халдун. В-к. Сега, 20.08.2011 г.

¹¹ При разработване на тази част от статията са използвани материали от публикуваната студия „Епоха, жизнен път и творчество“ на арабиста-историк Йордан Пеев през 1984 г.

✓ Трудите се тук, за да получиш после награда – „в градините на вечността“.

✓ Частната собственост е свещена и неприкосновена.

Поставторитарните общества в съвременния свят, желаещи да се включат като пълноправни членове в световната икономика, сами без да осъзнават това, следват препоръките на Ибн Халдун за приватизационната политика и установяване личните права на собственост, отслабване на държавния контрол върху цените на стоки и услуги, важното значение на предприемчивостта и частната инициатива, съкращаване на бюрократичния апарат и наемните армии, за ограничаване намесата на държавата в икономическата и търговска сфера.

Идеологията на мюсюлманството намира най-зряла икономическа интерпретация в писанията на идеолога на високоразвятия арабски феодализъм Ибн Халдун.

Ибн Халдун анализира богатството във формата на натрупване на стоки и пари. Той проявява разбиране на факта, че в продуктите се съдържа „труд, който се проявява като стойност“. За него размяната е „равноценна“ т.е. еквивалентна, а златото и среброто са „въплъщение на стойността“. Печалбата идва според него от факта, че богатите „наемат някой си“, комуто не плащат „равноценното на неговия труд“ или поради това, че търговецът „купува по цена по-ниска от тази, по която продава“.

Затова от философско-исторически поглед можем да представим частната собственост от гледна точка на ислямската мисъл чрез нейния представител Ибн Халдун (1332 – 1406 г), а именно:

Ислямът като религия разрешава частната собственост на всеки човек, независимо каква религия изповядва. Това е написано в Свещената книга Коран по един категоричен начин: „разкрасена е за хората любовта към страстите – към жените и децата, и струпаните купища от злато и сребро, и към отбраните коне, и добитък, и посевите“¹².

Когато Ислямът разрешава правото на частната собственост на всички, както се пише в Корана „кажи: Кой възбрани украсата на Аллах, която той създаде на своите раби, и богатата от препитание?“¹³. От друга страна, ислямската система определя пределите на частната собственост. Тя запазва тази собственост като право чрез определена група критерии и налага наказание на онези, които крадат или нарушават принципите на частната собственост. Свещената книга „Коран“ разглежда този проблем, казвайки: „А на крадците, мъж или жена, отсичайте ръцете като наказание за онова, което са присвоили – възмездие от Аллах. Аллах всемогъщ, премъдър“¹⁴.

¹² Сура „العمران“ – Родът на имран“, от аят номер 14. Свещеният Коран.

¹³ Сура „الأعراف“ – Стената“, от аят номер 32. Свещеният Коран.

¹⁴ Сура „المائدة“ – Трапезата“, от аят номер 38. Свещеният Коран.

Много автори и учени казват и смятат, че ислямският мислител и учен Ибн Халдун, който е роден на 27 май 1332 г. в хафсидската столица Тунис, пръв е говорил за частната собственост и за ролята на частния сектор.

Епохата, на която е съвременник Ибн Халдун, се характеризира със стагнация не само на Магреб. В упадък и отбрана е целият арабско-мюсюлмански свят. От Изток заплашват монголи и турци, на Запад настъпва испанската Реконкиста, от Север – християнските флоти, от Юг – бедуините придвижват със себе си пустинята. Докато в Европа започва да се очертава „краят на феодалното средновековие и началото на съвременната капиталистическа ера“, хаосът и разрухата в „дома на исляма“ консервират традиционните порядки.

Житейският път и творчество на учения Ибн Халдун са повлияни от тази бурна епоха, а тя намира в негово лице характерен представител.

От 1377 година той говори за значението на частния сектор в производството. С това показва разбиранията си за същността и характерните черти на обществото. Във „Встъплението“¹⁵, почертава, че „човешкото общество е цивилизация на света“ и че термините „умран“ (цивилизация) и „иджтима“ (общество) са идентични¹⁶.

Икономическите концепции на Ибн Халдун се базират на схващането за материалната същност на обществения живот, сред чиито аспекти решаващо място заема трудът, необходим за всяко припечелване и богатство, наред с жизненото му предназначение да осигурява средства за съществуване. Индивидуалният труд в неизбежната си колективна реализация придобива както за човека, така и за обществото, решаващи измерения. „Обществото и неговото изобилие, оживлението на пазарите зависят от труда и от стремежа на хората към полза и печалби.“¹⁷

Разбирането на труда като основа за съществуването и преживяването на човека и обществото и като фактор за социално движение се потвърждава от знаменитата гениална догадка, че „различието в условията между поколенията е в различието между техния начин на препитания“¹⁸. С тази догадка Ибн Халдун започва разглеждането на видовете обществен живот и затова е верен изводът на С. Бациева, че „основен тезис“ на неговата теория за историческото развитие¹⁹ е „в хода на задоволяването на жизнените си потребности човешките общности усъвършенстват труда, който, освен че осигурява тяхното съществуване, дава подтик за издигане и напредък“. А когато хората „се от-

---

¹⁵ Книга на Ибн Халдун.

¹⁶ Встъпление. Част първа. Първо предисловие.

¹⁷ Встъпление. Част трета. Глава ХLI.

¹⁸ Встъпление. Част втора. Глава I.

¹⁹ **Бациева, С.** Историко-социологическият трактат Ибн Халдуна „Мукадама“, с. 161.

дръпнат“ от препитанието и скръстят ръце, вместо да припечелват, пазарите на обществения живот замират и условията се разрушават²⁰.

Взаимната зависимост между свързаните с труда напредък и упадък води и до неизбежните по време и място различия между намиращите се на еднакво равнище според „начина на препитание“ човешки групи.

Развитието на труда неизбежно води до разграничаването му на прост и квалифициран, което е в тясна връзка с еволюцията на обществото. Ученият Ибн Халдун разграничава в нея три основни стадия. Първият, на който се спира съвсем бегло, е на дивачеството. Останалите два, на „примитивното“ и на „цивилизованото“ общество, са обект на пространен и задълбочен анализ²¹. На стадия на дивачеството трудът се схваща предимно като инстинктивно, животинско добиване на препитание, човекът се сочи като не особено различаващ се по начин на съществуване, облик и поведение от животните. Постепенно индивидът преодолява спонтанните си подтици към незабавно задоволяване и консумация, насочвайки се към осмисляне на мястото в обществото, посредством размяната на произведеното. Усъвършенстването на производството довежда до надделяване над животинските инстинкти и повишава благосъстоянието му. Едновременно с това обаче разделението на труда поставя пречки пред произволния дотогава избор и изява, насочва го към определени занятия и в известна степен го закрепостява към тях, принуждава го да се подчинява на оформящата се неизбежно власт. Необратимо се накрънява първичната човешка природа, която според учения е източник на позитивни качества. Трудът, като фактор на напредък, влиза в Халдуновата схема за развитие като диалектически раздвоен по въздействието си компонент.

Присъщите на примитивното общество занаяти и най-стари начини за прехрана са земеделието и скотовъдство. Това общество се характеризира, според Ибн Халдун, с рудиментарност на оръдията на труда, с липсата на развити занаяти, търговия и данъчна система. Стопанският живот се основава на самозадоволяването като нищожният принадлеен, а често пъти и части от необходимия продукт, се включват в осъществяваната в градовете размяна.

Преходът от примитивно към цивилизовано общество, според Ибн Халдун настъпва, когато все по-редовно се получава принадлеен продукт, когато започва основаването на градове. Освен политическото им предназначаване, като опора на оформящата се династия, те служат за занаятчийски и търговски центрове.

Цивилизованото общество се отличава от примитивното по количество и качество на труд, по неговата организация, сложност и интензивност, по обема и разнообразието на стоковата продукция и по пътищата на нейното разпределение. Неразделно свързани с общественно-икономическите възгледи

²⁰ Встъпление. Част трета. Глава ХLI.

²¹ Встъпление. Част трета. Глава ХLI.

на великия учен са схващанията му за политиката като отношения между хората, свързани с държавата и властта, която налага насоченост и ограничения на тяхната дейност.

Ибн Халдун счита политиката като осъзната необходимост и като присъщата на обществото обективна реалност. И веднага тя и нейните елементи, властта и държавата, изпъкват със своята двойственост. Те са регулатор на отношенията, предназначени са да препятстват с авторитет и сила враждебността и несправедливостта, присъщи на хората като индивиди и като маса. От друга страна обаче, те не са в състояние да предпазят хората от злините и несправедливостите, причинявани от самите тях като организирани институции. Държавата и властта носят в себе си потенциалната възможност да причиняват злини и несправедливости на хората и тази възможност никога не закъснява да се превърне в действителност: в несправедливо, потисническо управление. Едно от ключовите направления в научната дейност на Ибн Халдун е анализът на причините за разцвета и упадък на цивилизациите. Без да претендира за това, че е открил някакъв „магически ключ“ за спасяване на народите и държавите от закономерните кризи и упадък, все пак извежда цяла поредица препоръки, целящи да укрепят обществено-политическата и икономическа стабилност, да осигурят процъфтяване на нацията и да се избегнат преждевременният икономически крах и политическа смърт на държавата и цивилизацията²²:

1. Строго установяване и защита правата на собственост и свободата на предприемачеството.
2. Върховенство на закона и надеждност на съдебната система за установяване на справедливост.
3. Обществена безопасност и безопасност на търговските комуникации.
4. Сnižение на данъчната ставка с цел повишаване заетостта, производителността и доходите.
5. Съкращаване на бюрократичния апарат и наемната армия при едновременно повишаване на тяхната ефективност.
6. Ограничаване на държавната намеса в търговията, производството и търговската дейност.
7. Недопускане на държавно регулиране на цените.
8. Недопускане монополизация на пазара при поддръжка на държавата.
9. Независима от властта последователна монетарна политика, недопускаща заиграване и спекулации със стойността на парите.
10. Ръст на населението и ръст на степента на специализация на пазара.
11. Система на творческо образование, стимулираща развитието на свободната мисъл и действие.

---

²² Ikar.blog.bg

12. Колективна отговорност и вътрешно чувство за справедливост за установяване на справедлива обществена система, поощряваща добрите деяния и предотвратяваща пороците.

Както се вижда от дадените препоръки, Ибн Халдун всячески се е стараел да защити човешката икономическа активност от несправедливо вмешателство както от страна на недобросъвестни конкуренти, монополисти, така и от страна на държавата, начало на която често заставали хора не само некомпетентни, но и нечестиви. Доктор Салим Кафар Каратас в своя статия, посветена на Ибн Халдун, особено подчертава факта, че за гарантираното обезпечаване на подобна ненамеса и защита на принципа за справедливост, Ибн Халдун даже предложил да се създаде независима Агенция под контрола на главния съдия, „богобоязлив човек“, с цел „безстрашно“ да защитава икономическите свободи.

Според мислителя Ибн Халдун, властта винаги се концентрира в ръцете на един човек, т.е. владетелят. Добрият владетел се определя от гледна точка на Ибн Халдун като „човек който ползва властта, за да увеличава асабията“²³, той не трябва да е много умен, защото „мъдростта покварява“.

Лошият владетел ползва принудата, за да вземе от обществото повече стойност, отколкото му е нужно, за да го защитава от вътрешна и външна агресия. По този начин той се огражда с ненужен лукс, луксът корумпира морала на царя и царедворците. Принудата и диктатът на властта се засилват, смазват достойнството на поданиците и раждат раболепие. Така държавата запада според Ибн Халдун по три признака познаваме, че разпадът е започнал: „корупция на правителството, високи данъци и обещаните пари“²⁴.

Критиката на порядките в съвременната на учения държава е толкова силна, че някои автори заключват, че той я счита за съсредоточаване на всички злини и основна причина за упадък на обществото. Подобно заключение се нуждае от известно уточнение: Ибн Халдун просто счита властта и държавата за иманентно присъщи на човека и обществото явления и творения, които носят в себе си несъвършенствата на неговия характер.

Ибн Халдун не дава изрично определение на държавата като институция, но на редица места във „встъплението“ се съдържат мисли за нейните задачи, съдържание, черти, нейната структура и еволюция са подложени на пространен и задълбочен анализ. Фактът, че почти винаги той идентифицира управляващата династия със самата държава в определено историческо време, отразява съвременната му обстановка. Съдбата на държавните образувания е нестабилна, свързана е с успеха или крушението на оглавилите ги аристократични родове, намиращи се в непрекъснато съперничество при постоянна промяна в съотношението на силите.

²³ Асабия: родствени връзки, груповата солидарност.

²⁴ **Хърсев, Е.** „Сегашна стойност“, Асабия по Ибн Халдун. В-к. Сера, 20.08.2001 г.

Важен елемент в теорията на учения е и благосъстоянието на поданиците като решаващ критерий за делата на владетелите, били те правоверни или неверници.

Развитието на обществото ученият свързва с материалната и духовната дейност на човека, с взаимоотношенията му със себеподобните при разпределението на продуктите на труда, с еволюцията на властта и ефективността на нейните институции. Тези явления обуславят и типовете причини за различията между стадиите на обществата и състоянията на държавните образувания. Става въпрос за три типа причини, които в творчеството на Ибн Халдун се извяват и като фактори за развитие. Според арабиста-историк Й. Пеев, те могат да се разграничат на психологически, икономически и политически²⁵.

Първият тип се коренят в самия човек. Нуждата от осигуряване на средства за съществуване подтиква стремежа му към труд, който има индивидуално-обществен характер. Човекът взаимодейства със себеподобните при производството и разпределението на блага. Противоречивостта на човешката дейност и характер, извяващи се в неговото поведение и мисли, дейност и чувства, обуславя и първия тип причини-фактори за развитието на цивилизацията.

Вторият тип – икономическите причини, се обуславят от трудовата дейност в процеса на осигуряване на средствата за съществуване. Значение за обществото и неговата еволюция има усъвършенстването на труда и неговото разделение: развитието на науката, занаятите, подобряването на оръдията на труда, разнообразяването на продукцията и нейното нарастване, размяната и разпределението ѝ.

Третият тип причини, които могат да бъдат разграничени у Ибн Халдун, са политическите, свързани с държавата, властта и управлението.

Състоянието на държавата, нейната сила и слабост зависят от големината на градовете и броя на населението, неговото благополучие и богатство. Така всяко явление, наред със своя частно-психически аспект и икономически характер, придобива и политически измерения.

Ибн Халдун подчертава, че примитивното общество неотменно се движи към цивилизовано. Причините за еволюцията се коренят в стремежа на индивида и на групата към издигане, властване и благополучие.

Упадъкът на държавата, изразително е наречен от Ибн Халдун „време на прахосничество“. Психологическите и политическите причини в своята цялост започват да действат в негативна за държавата насока. На преден план излиза стремежът на абсолютната власт да обсебва и паразитно да използва плодовете на труда и напредъка. Този стремеж е в абсолютно противоречие с реалната необходимост властта да насочва потреблението на създаваните

---

²⁵ Пеев, Й. Ибн Халдун. Встъпление (превод от арабски език). С., 1984.

блага в общия интерес. Крайно неблагоприятното политическо и психологическо явление се разпростира и влияе върху икономическия живот.

Нуждата от средства за поддържането на бюрократизиралата се и неефективна администрация, дворцова свита, наемници и паразитна върхушка изисква непрекъснатото увеличаване на приходите в хазната. Данъците и тегобите нарастват, събирането им води до насилия и беззакония, до враждебност на населението, до загубване на желание за труд, до всеобща стопанска дезорганизация и политическа несигурност. Разходите не могат да бъдат прекратени, тъй като хората са роби на своите привычки, прахосват своите доходи и изпадат в още по-голяма оскъдица.

Последствията от пагубната политика и катастрофалното икономическо положение са повлияли гибелно върху психиката и морала на политиките и обществото.

Съвместно трите фактора започват да действат еднопосочно срещу властта и държавата. Резултатът не може да е друг – те се сгромолясват или под ударите на външна сила, или се саморазпадат.

Насочените към напредъка психологически, икономически и политически фактори довеждат обществото, намиращо се на по-ниско равнище на развитие, да надделее над високо развито, но изпаднало в криза, поради негативното единодействие на същите тези причини и фактори.

Длъжни сме да отбележим, че подходът на Ибн Халдун към причинно-следствената връзка между събитията и явленията в историческия процес е едно изключително постижение. Той, със своите възгледи за обществото, икономиката и политиката, в много отношения прекрачва средновековните схващания и се приближава към възраждането и съвременните достижения. Възгледите на ислямската религия в лицето на Мислителя Ибн халдун не противоречат на принципите на приватизацията като полезен процес, но са противосивата и неформалната икономика, която наблюдаваме днес в много страни в света и включително в Р България.

В заключение, според ислямската религия (и аз мисля така), приватизацията е средство за реализиране на реформи в името на населението, неговите интереси и зачитане на обществото.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Теофанов, Ц.** Свещеният Коран, превод от арабски на български, 1997.
2. **Ибн Халдун.** Встъпление, арабско издание. Кайро, 1975.
3. **Пеев, Й. Ибн Халдун.** Встъпление, превод от арабски език. С., 1984.
4. **Раслан, С.** Политиката и икономиката според Ибн Халдун, арабско издание. Кайро, 1999.